

Primljen / Received: 15.2.2021.
Prihvaćen / Accepted: 22. 9. 2021.

Pregledni rad
Scientific review article
UDK/UDC 902.2(497.6)“18/20“
DOI: 10.46352/23036974.2021.13

ANA ZADRO

Pregled arheoloških istraživanja ranokršćanskih lokaliteta na hercegovačkom prostoru

Apstrakt: U radu se donosi pregled arheoloških istraživanja ranokršćanskih lokaliteta na području dviju hercegovačkih županija (Hercegovačko-neretvanske i Zapadnohercegovačke) u razdoblju od kraja 19. st. do danas. Cilj je rada prisjetiti se i još jednom odati priznanje, kako onim osobama koje su udarile temelje arheologiji kao znanstvenoj disciplini u Bosni i Hercegovini, a time i ranokršćanskoj, tako i svim arheolozima i njihovim suradnicima koji su pridonijeli istraživanju ranokršćanskih lokaliteta te svojim terenskim radom i publikacijama približili te lokalitete široj javnosti.

Gljučne riječi: arheologija, arheološka istraživanja, ranokršćanski lokaliteti, Hercegovina, publikacije.

Abstract: The paper presents an overview of archaeological research of early Christian sites in Herzegovina (in Herzegovina-Neretva County and West Herzegovina County) in the period from the end of the 19th century to the present day. The aim of the paper is to remember and once again pay tribute to those who laid the foundation of archeology as a scientific discipline in Bosnia and Herzegovina, and thus to early Christian scientific discipline, as well as to all archaeologists and their associates who contributed to the study of early Christian sites and who, with their field work and publications, brought these sites closer to the general public.

Keywords: archaeology, archaeological research, early Christian sites, Herzegovina, publications.

Uvod

Na području dviju hercegovačkih županija (Hercegovačko-neretvanske i Zapadnohercegovačke) do sada je poznato više od dvadeset ranokršćanskih lokaliteta, koji su već više od sto godina predmet arheoloških istraživanja, ali nažalost još uvijek nedovoljnih za rješavanje brojnih pitanja. Važno je spomenuti da je pregled arheoloških istraživanja do 90-ih godina 20. stoljeća donijela Ivanka Ribarević-Nikolić u svome radu s naslovom “Kronološki pregled dosadanih istraživanja starokršćanske arhitekture u Hercegovini”.¹ Međutim, od tada su na pet ranokršćanskih lokaliteta izvršena arheološka istraživanja. Iako se možda čine nepotrebnim ponavljanja rezultata istraživanja u spomenutom razdoblju (prezentiranih u navedenom članku), ipak smo odlučili dati cjelovit prikaz arheoloških istraživanja od najranijih vremena sve do danas. Razlog tomu jest što smatramo da se cjelovita slika ne može pružiti ukoliko se ponovno ne vratimo na arheološka istraživanja od njihovih samih početaka na području Bosne i Hercegovine a na ovaj način ćemo se još jednom prisjetiti i odati priznanje, kako onim osobama koje su udarile temelje arheologiji kao znanstvenoj disciplini u Bosni i Hercegovini, a time i ranokršćanskoj, tako i svim arheolozima i njihovim suradnicima koji su pridonijeli istraživanju ranokršćanskih lokaliteta u Hercegovini te svojim terenskim radom i publikacijama približili te lokalitete široj javnosti.

Kratak pregled razvoja arheologije u Bosni i Hercegovini

Počeci razvoja arheologije kao znanstvene discipline na prostoru cijele Bosne i Hercegovine dogodili su se uspostavom austro-ugarske vlasti 1878. god., a ponajprije osnivanjem *Muzejskog društva* u listopadu 1884. god. Odlukom Zemaljske vlade četiri godine kasnije osnovan je *Zemaljski muzej Bosne i Hercegovine*. Kako skupljene i izložene starine ne govore same za sebe, iskazala se potreba za pokretanjem publikacije u kojoj će se objavljivati rezultati znanstveno proučavanih starina, ali i dostignuća iz drugih znanstvenih grana. Tako je 1889. god. pokrenut *Glasnik Zemaljskog muzeja* koji izlazi još i danas. Kako je Uredništvo *Glasnika* navelo, ovaj časopis ima dvojaku ulogu, znanstvenu i poučnu:

“Izlazeći u javnost s “Glasnikom” našeg muzeja, mi imamo dvojaku cijelj pred očima.

Prvo hoćemo, da imamo javno glasilo, u kojem će se znalački proučavati i opisivati svaka struka, koja je zastupljena u muzeju, zarad svestranog upoznavanja zemlje i

¹ Ribarević-Nikolić 1994, 115-121.

naroda. U drugu ruku želimo još, da ovo glasilo bude poučan list za našu napredniju čitalačku publiku, poučan u onim predmetima i pitanjima, koji zasijecaju u struku i djelovanje samog muzeja, ili koji stoje s njim u vezi.”²

Vrlo važno je napomenuti da je 1884. god. otvorena prva muzejska institucija u Bosni i Hercegovini, a radi se o *Muzeju Franjevačkog samostana sv. Ante Padovanskog* na Humcu. Inicijativa o uspostavi muzejske zbirke potekla je upravo od franjevac sredinom 19. st., a najveću zaslugu za takvo što pripisujemo fra Anđelu Nuiću koji je terenskim arheološkim radom, otkupom i darivanjem starina sačinio prvu muzejsku postavu u jednoj samostanskoj prostoriji i prezentirao je javnosti.³

Znanstveno-istraživački rad na arheološkim lokalitetima možemo podijeliti u dva veća vremenska razdoblja. Prvo obuhvaća period od 1886. god. do 1950. god. Naime, spomenute 1886. god. imenovan je Ćiro Truhelka za tajnika *Muzejskog društva*, a njegovim dolaskom pokrenuta su i prva arheološka istraživanja. Pioniri arheologije u BiH, uz već spomenutog Ć. Truhelku, jesu Vaclav Radymski, František Fiala i Karlo Patsch.⁴ Austro-ugarsku upravu u BiH, između ostaloga, obilježile su društvene promjene koje su se posebno očitovale na kulturnom, obrazovnom i znanstvenom polju. Međutim, to se ne može reći za razdoblje koje je uslijedilo nakon Prvoga svjetskog rata i ulaskom BiH u Kraljevinu Jugoslaviju. U tom periodu gotovo da i nije bilo arheoloških istraživanja, a od važnijih imena treba spomenuti Dimitrija Sergejevskog koji se ponajviše bavio rimskim epigrafskim spomenicima iz cijele BiH. Za nas je važan natpis iz Trebinje kod Ravnog na kojemu se spominje municipij Diluntum, a objavio ga je 1935. god.⁵ Sergejevski je dao veliki doprinos ranokršćanskoj arheologiji 50-ih godina 20. stoljeća, o čemu će biti više riječi u nastavku rada.

Veliki pomak u arheologiji ostvario se nakon Drugoga svjetskog rata. Tada dolazi do otvaranja novih institucija koje su poticale istraživačku, ali i izdavačku djelatnost. Godine 1950. osnovan je *Muzej Hercegovine* u Mostaru, a dvije godine kasnije osnovan je *Sreski zavičajni muzej Trebinje* koji je nekoliko puta mijenjao ime. *Regionalni zavod za zaštitu spomenika* osnovan je 1954. god. a njegova primarna zadaća bila je izvođenje konzervatorskih radova na kulturno-povijesnoj

²GZM 1889, 2.

³Nikić 1985, 8-13.

⁴Opširnije o razvoju arheologije za vrijeme austro-ugarske uprave pogledati kod: Vasilj 2011, 517-536.

⁵Sergejevski 1935, 17-18.

baštini Hercegovine, dok je planiranje i provođenje arheoloških istraživanja te prezentiranje arheoloških nalaza prešlo u nadležnost muzejskih institucija.⁶ Veliki značaj za izdavačku i znanstvenu djelatnost u Hercegovini imalo je pokretanje dva časopisa, *Tribunie* (1975.) i *Hercegovine* (1981.), u kojima su objavljivani radovi iz arheološke i povijesne struke.

Ratnim događanjima 90-ih godina 20. st. sva je arheološka djelatnost obustavljena i još uvijek nije stala na "čvrste noge" te se susreće s nizom problema. Veliki pomak u Hercegovini učinjen je 2001. god. kada je na tadašnjem Pedagoškom, a danas Filozofskom fakultetu Sveučilišta u Mostaru pokrenut Studij arheologije. Kroz svoju terensku nastavu, nastavnici i studenti proveli su značajna arheološka istraživanja na hercegovačkom prostoru. Svakako treba istaknuti istraživanje prapovijesnog lokaliteta Ravlića pećina te istraživanje triju lokaliteta koji su za našu temu od velike važnosti. Radi se o lokalitetima Rivine – Crkvina kod Stoca te lokalitetima Šipkova Glavica i ranokršćanskom kompleksu u selu Doci kod Ljubuškog.⁷ Kako je riječ o kasnoantičkim lokalitetima s ranokršćanskim elementima, o ova tri značajna lokaliteta bit će više riječi u nastavku rada.

Istraživanja ranokršćanskih lokaliteta u Hercegovini do 1950. godine

Prva arheološka istraživanja koja su rezultirala ranokršćanskim pronalascima proveo je Č. Truhelka 1892. god. u Stocu. Naime, istraživanjem antičkog Diluntuma pronađeno je više rimskih zgrada različite namjene s bogatim mozaicima.⁸ Tom prilikom na lokalitetu Vidoštak Truhelka je istražio rimsku zgradu koju je prvotno okarakterizirao kao hram, a u svome važnom djelu *Starokršćanska arheologija*, u kojemu je napravio sintezu dostignuća na polju ranokršćanske arheologije, ovaj hram predstavlja kao "starokršćanski oratorij".⁹ I mlađi autori prihvatili su Truhelkino mišljenje da se radi o najstarijem kršćanskom oratoriju na našem prostoru.¹⁰

Godinu dana kasnije (1893.) u selu Doci (zaseok Borasi) kod Vitine, na lokalitetu Šipkova glavica, Truhelka je istražio jednobrodnu građevinu manjih dimenzija s

⁶O razvoju arheologije u vrijeme SFRJ, kao i o eminentnim imenima koji su dali neizmjeran doprinos arheološkoj djelatnosti, poput Đ. Baslera, B. Čovića, A. Benca, I. Bojanovskog i dr. pogledati kod: Vasilj 2016, 120-126.

⁷Čuljak / Tomas 2013, 330-347.

⁸Truhelka 1892, 350-359.

⁹Truhelka 1892, 359-360; Truhelka ²2008, 100-102.

¹⁰Imamović 1983, 48-49.

apsidom koju je, također, okarakterizirao kao oratorij. Rezultate istraživanja publicirao je u *Glasniku Zemaljskog muzeja*.¹¹ Na ovaj lokalitet osvrnuo se i 1914. god., ali i u svome kapitalnom djelu *Starokršćanska arheologija* u kojemu navodi: "...sva je prilika, da je crkva prizidana uz veći kompleks zgrada, možda episcopium ili neki manastir...".¹² Prilikom ovih istraživanja, objekt nije konzerviran i samo je zatrpan. Iz toga razloga, ali i zbog velikog broja pronađenih arhitektonskih spomenika s ranokršćanskim elementima koji su danas smješteni u Muzeju na Humcu i nemogućnosti povezivanja svi-ju s ovim malim objektom, ovaj lokalitet, kao i mnogi drugi u Hercegovini, zahtijevao je nova istraživanja. Revizijskom istraživanju lokaliteta na Šipkovo-voj glavici pristupilo se 2013. god., a rezultati su publicirani 2017. god. u zborniku radova *Kulturno povije- sna baština općine Ljubuški*.¹³ Istraživanje je obavljeno u suradnji Odjela za arheologiju Sveučilišta u Zadru, Studija za arheologiju Filozofskog fakulteta Sveučilišta u Mostaru, Franjevačke zbirke na Humcu i Općine Ljubuški. Cilj ovih istraživanja trebao je biti konzerviranje i prezentiranje javnosti objekta koji je okarakteriziran kao oratorij, kao i istraživanje kompleksa kojemu je taj oratorij vjerojatno pripadao. Međutim, ovim istraživanjima nije pronađena prostorija koja bi dimenzijama odgovarala Truhelkinu oratoriju niti su pronađeni ostatci apside. Situacija na terenu ukazivala je da se radi o stambeno-gospodarskom objektu, a sačuvao se samo jugozapadni dio, s vrlo malo arheoloških nalaza. Drugi dio istraživanja usmjeren je na istočni dio nalazišta gdje su istražena tri groba.¹⁴ Što se dogodilo oratoriju koji je Truhelka vidio, istražio i opisao ostaje nepoznanica. Jedna od mogućnosti jest da je prostorija s apsidom slučajno deva- stirana prilikom poljoprivrednih radova ili nečim sličnom tomu.

Mogorjelo je jedan od najznačajnijih i najočuvanijih kasnoantičkih kulturnih spomenika u cijeloj Bosni i Hercegovini. Ovaj kompleks prvi je istraživao Karlo Patsch u razdoblju od 1899. do 1903. god. ito kako on sam navodi u svojoj publikaciji iz 1912. god. pod naslovom *Bosna i Hercegovina u rimsko doba* "... po nalogu Njegove Preuzvišenosti pokojnog ministra B. pl. Kalaja i zahvaljujući izdašnosti sadašnjeg našeg najvišeg šefa Njegove Preuzvišenosti St. barona Buriana, očuvan."¹⁵ Rezultate svojih istraživanja nikada nije objavio u cijelosti, a veliki dio dokumentacije do danas je izgubljen. Patsch je ovaj lokalitet vidio kao *castrum*, tj. vojni logor, zbog velikih

¹¹ Truhelka 1893, 676-677.

¹² Truhelka 1914, 221-222; Truhelka ²2008, 102-105.

¹³ Rašić / Vujević 2017, 167-187.

¹⁴ Rašić / Vujević 2017, 171-173.

¹⁵ Patsch 1912, 14-15.

zaštitnih zidina. Danas je prihvaćeno mišljenje da se radi o utvrđenoj ladanjskoj vili na čijim su temeljima u 5. st. podignute dvije paralelne ranokršćanske crkve. Patsch se Mogorjela dotiče u svom radu iz 1914. god. gdje daje kratki opis kompleksa utvrda i prostora za stanovanje,¹⁶ a ni u jednom od ova dva spomenuta svoja rada ne spominje ranokršćanske crkve. Naime, s ciljem prikazivanja ovoga lokaliteta kao vojnog logora u dalmatinskom limesu, Patsch je prilikom istraživanja i konzervatorskih radova dao iskrčiti spomenute crkve. Za njih znamo iz par fotografija i sačuvanoga generalnog plana lokaliteta na kojemu su dobro ucrtane, a spomenuti plan sačuvao je jedan od čuvara lokaliteta. Ta dokumentacija, kao i na terenu sačuvana tri zida i krsni zdenac, pomoglo je Đuri Basleru, prilikom novih konzervatorskih radova 1954. god., ubicirati i rekonstruirati dvije paralelne crkve kako su zatečene prilikom istraživanja oko 1900. god. Rezultate tih arheoloških istraživanja prezentirao je javnosti 1958. god. u radu *Bazilike na Mogorjelu*.¹⁷ Svakako je vrijedno spomena i istraživanje koje je 1931. god. na Mogorjelu proveo Ejnar Dygge, ali su njegovi rezultati koji se odnose na ranokršćanske crkve objavljeni tek 1966. god.¹⁸ Dakle, posthumno.

U većini radova koji se odnose na istraživanje ranokršćanskih lokaliteta autori naglasak stavljaju na samu arhitekturu objekta i na kameni namještaj, a vrlo se malo dotiču sitnih arheoloških nalaza. Stoga je vrijedno spomenuti radove koji se odnose na sitne pokretne nalaze ranokršćanske provenijencije pronađene prilikom Patschovih istraživanja, a deponiranih u Zemaljskom muzeju u Sarajevu. Ivana Marijanović obradila je četiri ranokršćanske lucerne tzv. "afričkog tipa" pronađene na spomenutom lokalitetu, a Adnan Busuladžić odredio je tipološku i kronološku determinaciju svih svjetiljki, dakle njih 16, kao i analizu 67 pronađenih fibula koje je podijelio u 10 tipova.¹⁹ Vrlo važan kulturni značaj imaju tri fragmenta željeznih češljeva tkalačkoga stana s urezanim Kristovim monogramom, također iz Mogorjela, a pronađeni su u spremištu Antičkog odsjeka Zemaljskog muzeja prilikom inventariziranja arheološkog materijala.²⁰

Karlu Patschu ide zasluga za istraživanje za sad jedine ranokršćanske crkve na ramskom području.²¹ Sve je počelo željom jednoga seljaka iz sela Varvara da sagradi

¹⁶ Patsch 1914, 157-161.

¹⁷ Basler 1958, 45-62.

¹⁸ Dygge / Vettters 1966.

¹⁹ Marijanović 1990, 109-136; Busuladžić 2006, 187-200; Busuladžić 2008 (2009), 21-54.

²⁰ Paškvalin 2003, 254-255.

²¹ Ovdje treba spomenuti arheološka istraživanja provedena u dvije kampanje (2017. i 2021. god.)

štalu i njegovim slučajnim nalazom više fragmenata grobnih spomenika. U ime Zemaljskoga muzeja lokalitet je 1905. god. istražio K. Patsch. Sačuvan je zapadni dio ranokršćanske crkve u razini temelja, ali nažalost, ono što je zatečeno na lokalitetu nije konzervirano. U svome radu iz 1906. god. Patsch donosi rezultate istraživanja kao i tloris crkve.²² Ovomu lokalitetu znatnu pozornost posvetio je Veljko Paškvalin u svoja dva rada, prvom iz 1970. god. pod naslovom *Prilog datiranju ranokršćanskih bazilika Bosne i Hercegovine* te u knjizi objavljenoj 2003. god. naslovljenoj *Kršćanstvo kasne antike u zaleđu Salone i Narone. Arheološka istraživanja kasnoantičkog kršćanstva u Bosni i Hercegovini*.²³

Istraživanja ranokršćanskih lokaliteta u Hercegovini od 1950. godine do danas

U drugoj polovici 20. st. intenzivirala su se arheološka istraživanja ranokršćanskih lokaliteta u Hercegovini, a najveći doprinos tomu dao je 1950-ih godina Dimitrije Sergejevski. Izlaganje ćemo započeti njegovim istraživanjem u Lisičićima iz 1952. god. Tom prilikom istražio je slabe ostatke građevine za koju je pretpostavio da se radi o ranokršćanskoj crkvi. Rezultate ovih istraživanja nije objavio, a dokumentacija sa snimkama objekta i zabilješkama nisu pronađene među njegovom ostavštinom. Par crtica o ovomu lokalitetu donosi Đ. Basler, i to po svome sjećanju. On pretpostavlja da je crkva bila većih razmjera i da je ranije iskrčena te da je moguće korištenje njezina materijala prilikom izgradnje obližnje srednjovjekovne crkve.²⁴ Lokalitet Župnicu u Klobuku spominje još krajem 19. st. Ć. Truhelka i u jednoj kratkoj bilješci navodi postojanje rimske građevine.²⁵ Ovaj lokalitet, točnijeg naziva Vojnići, 1951. god. obišli su djelatnici Zemaljskoga muzeja D. Sergejevski i Marko Vego, tadašnji direktor muzeja. Istraživanju se pristupilo 1952. god. pod vodstvom D. Sergejevskog

pod vodstvom Snježane Vasilj na lokalitetu Gradac kod Uzdola, a rezultirala su pronalaskom ranokršćanske crkve, rimske cisterne i kamenog bloka s prikazom rimskog boga Merkura, za kojega se prvotno mislilo da je ilirski Silavan. Rezultati ovih istraživanja još nisu objavljeni i iz tog razloga odlučili smo spomenuti ovaj lokalitet samo u pozivnoj bilješci. Dostupno na: <https://www.bljesak.info/kultura/flash/prozor-rama-tajna-o-nepoznatoj-kraljici/361946> (13. 10. 2021.)

²² Patsch 1906, 151-159.

²³ Paškvalin 1970, 671; Paškvalin 2003., 49-51.

²⁴ Basler 1972, 91-92. O istraživanjima srednjovjekovne crkve u Lisičićima, gdje se spominje i ova ranokršćanska pogledati kod: Čremošnik 1954, 211-226.

²⁵ Truhelka 1893, 677.

a u suradnji s Irmom Čremošnik. U istraživanjima, koja su bila usmjerena na istočni dio lokaliteta pod nazivom Crkvine, otkrivena je crkva s presvođenim grobovima. Rad o ovome lokalitetu publiciran je 1954. god.²⁶ Kako lokalitet nije u cijelosti istražen možemo pretpostaviti da se radi o jednobrodnoj crkvi s apsidom na istoku i dozidanim prostorijama.

Godine 1953. rekognoscirane su ruševine ranokršćanske crkve u Docima u selu Vitina, a istraživanjima ovoga lokaliteta, u organizaciji Zemaljskog muzeja a pod vodstvom D. Sergejevskog, pristupilo se 1956. god. Iz nepoznatih razloga istraživanje nije izvedeno do kraja. Rezultate istraživanja sa shematskim prikazom crkve, za koji će se revizijskim istraživanjima ispostaviti da je modificirana, Sergejevski je objavio 1959. god.²⁷ Revizijska istraživanja ovoga lokaliteta organizirana su 2015. god. u sklopu terenske nastave Studija arheologije Filozofskog fakulteta Sveučilišta u Mostaru pod vodstvom Brunislava Marijanovića i Darija Vujevića te stručnih suradnika Tine Tomasa, Nine Čuljak i Mirka Rašića. Revizijska istraživanja bila su usmjerena na istraživanje unutrašnjosti crkve i na okolno područje koje do tada nije bilo istraživano. Potvrđeni su raniji arhitektonski parametri crkve, a pronalazak krsnog zdenca, dviju grobnica na svod, dijelova namještaja i klupe daju potpuno novi pogled na ovaj ranokršćanski kompleks.²⁸

U već spomenutom tekstu iz 1959. god. D. Sergejevski publicirao je i svoja zapažanja s istraživanja u Nerezima kod Čapljine. Prva pokusna istraživanja provedena su 1956. god. i tom prilikom na lokalitetu Crkvina iskopane su dobro očuvane sjeverne prostorije crkve. Radovi su nastavljeni u lipnju 1957. kada je istražen ostatak crkve. Za razliku od sjevernih dobro očuvanih prostorija, južne i jugoistočne prostorije devastirane su poljoprivrednim radnjama.²⁹ Ovaj sakralni objekt nije adekvatno konzerviran, nego je ponovno prekriven zemljom.

Crkva u Mokrom kod Širokog Brijega široj javnosti postala je poznata početkom 1960-ih godina kada je rezultate svojih istraživanja, koja je proveo 1958. god., objavio D. Sergejevski. Na čelu istraživačke ekipe, uz Sergejevskog, bio je M. Vego, a plan crkve prema snimkama i zapisima voditelja istraživanja izradio je Đ. Basler.³⁰ Pokretni materijal deponiran je u spremištu Zemaljskog muzeja, pod čijom

²⁶ Sergejevski 1954, 189-210.

²⁷ Sergejevski 1959, 168-173.

²⁸ Rašić / Baraka Perica 2018, 219-238.

²⁹ Sergejevski, 1959, 163-168.

³⁰ Sergejevski 1960-1961, 211-228.

nadležnošću je istraživanje i urađeno, te u Muzeju Hercegovine i Franjevačkom samostanu u Širokom Brijegu. Kako arhitektonski ostatci crkve u ovo vrijeme nisu bili konzervirani, arheolozi su ih ponovno zatrpali zemljom kako bi ih zaštitili. To je zahtijevalo nova istraživanja koja su potaknuta i drugim okolnostima na terenu. Revizijska istraživanja odrađena su u ljeto i jesen 1998. god. pod vodstvom Tomislava Anđelića, Anđelka Zelenike i Tihomira Glavaša, a u organizaciji Muzeja i Zavoda za zaštitu spomenika Herceg-Bosne iz Mostara. Prva izvješća u kojima su pobrojane osnovne razlike u odnosu na rezultat ranijih istraživanja objavljena su godinu dana kasnije.³¹ Po završetku radova otkrivene su nove prostorije kojima je uvelike ispravljen ranije objavljeni plan crkve, a na već istraženom prostoru otkriveni su novi detalji te pronađeni arhitektonski predmeti visoke umjetničke kvalitete. Arhitektonski ostatci crkve su konzervirani i predstavljeni javnosti. Detaljan rad s novim tlorisom crkve objavio je Tihomir Glavaš.³²

Jedan od važnijih lokaliteta na mostarskom području na kojemu su pronađeni fragmenti arhitektonske plastike koji upućuje na postojanje ranokršćanske crkve jesu Grčine u Potocima. Ranije je potvrđeno da je tu egzistiralo rimsko naselje u kojemu je bilo raskrižje cestovnih pravaca. No, svakako treba kazati da ovaj lokalitet, a time i crkva, nisu sistematski istraženi a njezin plan još uvijek nije poznat. Lokacija crkve samo je uvjetno pretpostavljena jer nije poznato ni izvorno mjesto pronalaska spomenutoga materijala. Zaštitna istraživanja na spomenutom lokalitetu 1959. god. vodila je, u ime Zemaljskoga muzeja, Nada Miletić uz pomoć Đ. Baslera, tada konzervatora u Zavodu za zaštitu spomenika kulture. Izvješće o zaštitnom istraživanju objavljeno je tri godine kasnije.³³ Kako ovaj lokalitet obiluje antičkim i srednjovjekovnim nalazima, što potvrđuje dugotrajnu naseljenost, time je nužna potreba za jednim sustavnim istraživanjem kojim bi se potvrdili parametri samoga naselja, kao i lokacija i plan crkve.

Zahvaljujući doprinosu Tomislava Anđelića hercegovački prostor bogatiji je za dva, možemo reći, najznačajnija i najljepša ranokršćanska kompleksa. Na lokalitetu Crkvine u Cimu u razdoblju od 1966. do 1969. godine rađena su sustavna istraživanja ranokršćanske crkve s trolisnom apsidom, jedinstvenom u BiH. Radovima su u organizaciji Muzeja Hercegovine rukovodili Petar Leko, tadašnji direktor Muzeja i T. Anđelić. Konzervatorski i restauratorski radovi izvedeni su početkom 1970.

³¹ Anđelić 1999, 241-243; Glavaš 1999, 22-27.

³² Glavaš 2006, 23-47.

³³ Miletić 1962, 153-157.

god., a bili su u nadležnosti Zavoda za zaštitu spomenika kulture BiH iz Sarajeva i Muzeja Hercegovine. Rezultati istraživanja, položaj i plan crkve te način gradnje i dimenzije, publicirani su 1976. god. u *Glasniku Zemaljskog muzeja*, a kratki prikaz crkve objavljen je i u *Motrištima* 1997. god.³⁴ Pavuša Vežić uvrstio je cimsku crkvu u svoj rad o trikonhalnim crkvama ranokršćanskog, predromaničkog i romaničkog razdoblja na istočnom Jadranu.³⁵ Drugi kompleksni lokalitet od velike važnosti, a radi se o dvojnoj ranokršćanskoj crkvi i stambenom objektu, istražen je u Žitomislićima. Lokalitet Crkvine na kojemu je smješten kasnoantički kompleks poznat je još od 19. st., a obišao ga je i Veljko Paškvalin 1962. god. kao član ekipe za izradu arheološke karte i pretpostavio je da se radi o "...antičkom naselju i jednoj starokršćanskoj bazilici".³⁶ Sustavnim istraživanjima pristupilo se u razdoblju od 1970. do 1973. god. Radovima je rukovodio, uz T. Anđelića kao kustosa Muzeja Hercegovine, i Pavao Anđelić, u to vrijeme viši znanstveni suradnik u Zemaljskom muzeju. Na zahtjev Muzeja Hercegovine konzervatorski i dijelom restauratorski radovi odrade- ni su 1972. i 1973. god. pod budnim okom Ive Bojanovskog i u organizaciji Zavoda za zaštitu spomenika BiH. Rad s rezultatima arheoloških istraživanja objavljen je četiri godine kasnije.³⁷ Svakako treba spomenuti i kasniji rad T. Anđelića u kojemu obrađuje ranokršćanske lokalitete mostarskoga područja, a prezentiran je na znanstvenom skupu *Dolina Neretve od prethistorije do ranog srednjeg vijeka*.³⁸ Osim ova dva lokaliteta od iznimne važnosti, T. Anđelić proveo je u ljeto 1977. god. arheološka istraživanja na lokalitetu Grebine u Vinjanima kod Posušja. Lokalitet nije sustavno istražen, a sačuvani su samo sjeverni dijelovi ranokršćanske crkve. Istraženi ostatci nisu konzervirani, a rezultati i nepotpuni plan crkve objavljeni su 1981. god. u prvom broju časopisa *Hercegovina*.³⁹ Od ranije je s ovoga lokaliteta poznat kasnoantički sarkofag bez reljefnih ukrasa, a smješten je u Muzeju Hercegovine, što je i potaknulo upravu Muzeja da otpočnu s ovim istraživanjima.⁴⁰

Godinu dana kasnije (1982.), široj javnosti predloženi su rezultati dugotrajnih istraživanja dvojne crkve iz posušškoga Graca. Naime, prva istraživanja započeo je, u to vrijeme arheolog amater, Petar Oreč 1968. god., dok su sustavna istraživanja

³⁴ Anđelić 1974-1976, 179-226; Anđelić 1997, 59-63.

³⁵ Vežić 2011, 38-39.

³⁶ Anđelić 1977, 293, bilješka 3.

³⁷ Anđelić 1977, 293-330.

³⁸ Anđelić 1980, 257-260.

³⁹ Anđelić 1981, 27-39.

⁴⁰ Zelenika 1959, 251-252.

odrađena od 1972. do 1975. god. pod rukovodstvom već spomenutoga P. Oreča i P. Anđelića, tada višeg kustosa Zemaljskog muzeja. Konzervatorski radovi bili su u nadležnosti Zavoda za zaštitu spomenika kulture Mostar, a djelomično restauriranje zidova i konzerviranje crkve odrađeni su u studenom 1975.⁴¹

Tragovi ranokršćanskih crkava pronađeni su u Sutini i u Humilišanima kod Mostara. Ranokršćansku crkvu na lokalitetu Crkvina u Sutini istraživala je u drugoj polovini 1978. i prvoj polovini 1979. god. Vukosava Atanacković-Salčić, arheologinja Regionalnog zavoda za zaštitu spomenika kulture iz Mostara, a za izmještanje i zaštitu osam biliga s ovoga lokaliteta bio je zadužen Anđelko Zelenika. Ovaj lokalitet je samo djelomično istraživan i nije konzerviran. Po svemu sudeći, tako će i ostati jer ostatci crkve danas nisu vidljivi. Poslije ovoga zadnjeg rata (1991.-1995.) ostatci crkve potpuno su uništeni. Kratko izvješće o istraživanjima s planom crkve objavljeno je 1997. god.,⁴² iako pronalazak crkve spominje A. Zelenika u svom radu o bilizima iz 1982. god.⁴³ U istome radu V. Atanacković-Salčić objavila je i saznanja s ranokršćanskoga lokaliteta Kratine u Humilišanima. Naime, prilikom kopanja temelja za jednu obiteljsku kuću na površinu su izronili dobro očuvani ostatci kamene plastike. Probno istraživanje rađeno je 1981. god., a sustavnim arheološkim istraživanjima pristupilo se pred sami rat i nisu nikad dovršena.⁴⁴

Najsjevernija do sada pronađena ranokršćanska crkva na hercegovačkim prostorima jest ona iz sela Bare kod Konjica. Sistematska arheološka istraživanja na lokalitetu Crkvišće 1983. i 1984. god. vodio je Tihomir Glavaš, tadašnji kustos Zemaljskog muzeja, uz pomoć P. Anđelića, znanstvenog savjetnika istog muzeja. Crkva je konzervirana. Rezultate istraživanja i plan crkve objavio je voditelj radova.⁴⁵

Na neumskom području registrirana su dva lokaliteta s ranokršćanskim obilježjima a na kojima je pretpostavljeno postojanje crkava. Necjelovita arheološka istraživanja na Crkvinama u Vranjevu Selu od 1983. do 1985. god. vodio je V. Paškvalin. Istraženo je rimsko naselje, objekt za koji se pretpostavlja da je ranokršćanska crkva i kasnosrednjovjekovna nekropola biliga. Iako su otkriveni dijelovi zidova koji upućuju na postojanje crkve, njezin plan ostao je nepoznat.⁴⁶ U selu Hutovu, na

⁴¹ Oreč 1982, 55-85.

⁴² Atanacković-Salčić 1997, 23-26; Zelenika 1997, 64-67.

⁴³ Zelenika 1982, 139.

⁴⁴ Atanacković-Salčić 1997, 26-27.

⁴⁵ Glavaš 1985/1986, 113-128.

⁴⁶ Paškvalin 1986, 88-89; Paškvalin 2003, 243-244.

mjestu staroga seoskoga groblja, gdje je ranije registrirana nekropola biliga, rađena su arheološka istraživanja 1990. god. pod rukovodstvom S. Vasilj. Tom prilikom istražena je građevina manjih dimenzija s apsidom. Njezina datacija je nejasna, ali kao dokaz da se radi o sakralnom ranokršćanskom objektu mogu poslužiti ulomci opeke s urezanim križevima, kao i kasnocarski novac pronađen na ovome lokalitetu. Ovaj lokalitet i rezultati koje je polučilo istraživanje predstavljeni su javnosti na međunarodnom znanstvenom skupu *Arheološka istraživanja u Naroni i dolini Neretve* održanom u Metkoviću 2001., a zbornik radova objavljen je dvije godine kasnije.⁴⁷

Prva probna istraživanja sondažnog karaktera na Šamatorju na Gorici odradio je Tihomir Glavaš 1978. i 1979. god., dok je sustavna istraživanja u tri kampanje spomenuti arheolog, u ime Zavoda za zaštitu spomenika kulture Herceg-Bosne, odradio između 1995. i 1997. god. Ta istraživanja rezultirala su bogatim i neočekivanim pronalascima rimskih građevina različitih namjena među kojima je od velikog značaja ranokršćanska crkva. Sav pokretni arheološki materijal konzerviran je zahvaljujući pomoći Muzeja hrvatskih arheoloških spomenika iz Splita. Ostatci su arhitekture također konzervirani, a neki dijelovi i rekonstruirani. Rezultate arheoloških istraživanja publicirao je voditelj radova godinu dana kasnije.⁴⁸

U sklopu terenske nastave Studija arheologije Filozofskog fakulteta u Mostaru pod vodstvom B. Marijanovića, a uz pomoć D. Vujevića, N. Čuljak i T. Tomasa i studenata svih godina Studija arheologije, u Rivinama kod Stoca u cijelosti je istražena ranokršćanska crkva i gospodarski objekt. Istraživanja su odrađena u razdoblju od 2011. do 2014. god. Konzervatorski radovi rađeni su paralelno s arheološkim istraživanjima pod nadzorom samoga voditelja. Pronađeni arheološki materijal privremeno je pohranjen u prostorijama Filozofskoga fakulteta u Mostaru.⁴⁹ Rezultati arheoloških istraživanja s ovoga lokaliteta još uvijek nisu publicirani i u pripremi je monografija. Ovo istraživanje, kao i ranija dva revizijska istraživanja ranokršćanskih lokaliteta u Docima i na Šipkovoju glavici u Ljubuškom kraju, pokazatelj su kako naša hercegovačka zemalja krije veliko bogatstvo ranokršćanskog horizonta koje bi daljnjim istraživanjima uvelike pridonijela rasvjetljenju ključne ranokršćanske problematike.

⁴⁷ Vasilj 2003, 369-374.

⁴⁸ Glavaš 1998, 68-73.

⁴⁹ O tijeku arheoloških istraživanja pogledati: Čuljak / Tomas 2013, 341-346.

Zaključak

Arheološka istraživanja lokaliteta s ranokršćanskim elementima u Hercegovini mogla bi se podijeliti u više faza, koje bi se podudarale i s općim razvojem arheologije u Bosni i Hercegovini. Naime, počeci arheologije vežu se za franjevce humačkog samostana i njihovu želju za očuvanjem starih spomenika. Dolaskom pod upravu Austro-Ugarske Monarhije i osnivanjem *Muzejskoga društva* 1886. god. krenulo se s prvim terenskim istraživanjima. Velik doprinos za razvoj arheologije dali su: Karl Patsch, prvi istraživač Mogorjela, ali i mnogih drugih lokaliteta. Zatim, Franjo Fiala, Vaclav Radimsky i Ćiro Truhelka, koji je dao velik doprinos i razvoju ranokršćanske arheologije. Najplodonosnije razdoblje za arheologiju jest od 1950. god. do posljednjega rata. U drugoj polovini 20. st. na hercegovačkom prostoru detektiran je i istražen znatan broj ranokršćanskih crkvi, dok na nekim lokalitetima pronađeni arheološki materijali upućuju na njihovo postojanje. Uz u radu već spomenute arheologe i njihove publikacije, za proučavanje ranoga kršćanstva na ovim našim prostorima vrijedno je istaknuti dvije studije Đ. Baslera u kojima je sabrao ranokršćansku spomeničku baštinu Bosne i Hercegovine a to su *Arhitektura kasnoantičkog doba u Bosni i Hercegovini* iz 1972. god. i *Kršćanska arheologija* iz 1986. Nenad Cambi je znatan dio svoje znanstvene djelatnosti posvetio ranokršćanskoj tematici, a za naše prostore od značajne važnost su radovi "Neki problemi starokršćanske arheologije na istočnoj jadranskoj obali", objavljen 1976. god. te "Arhitektura Narone i njezina teritorija u kasnoj antici" iz 1985. god. Naravno, tu su brojni znanstvenici i njihove publikacije koji iz različitih aspekata proučavaju ranokršćansku tematiku, ali u ovome radu ograničili smo se na publikacije koje su rezultati arheoloških istraživanja ili njihove sinteze. Zahvaljujući profesorima i studentima Studija arheologije s Filozofskoga fakulteta Sveučilišta u Mostaru ponovo su, nakon ratnih događanja, zaživjela arheološka istraživanja po Hercegovini, što je kroz različite projekte rezultiralo važnim otkrićima. Svakako treba spomenuti istraživanja u Rivinama kod Stoca, kao i revizijska istraživanja dvaju ranokršćanskih lokaliteta u Vitini. Ova, kao i druga provedena istraživanja samo su dokaz da škrta hercegovačka zemlja krije veliko arheološko bogatstvo koje tek treba istražiti.

LITERATURA

1. Anđelić, T. 1974-1976, Kasnoantička bazilika u Cimu kod Mostara, *Glasnik Zemaljskog muzeja*, Nova serija, Arheologija (dalje: n. s., A.), XXIX, Sarajevo, 179-226.
2. Anđelić, T. 1977, Kasnoantička dvojna bazilika (basilica geminata) u Žitomislčićima kod Mostara, *Glasnik Zemaljskog muzeja*, n. s., A., XXXII, Sarajevo, 293-330.
3. Anđelić, T. 1980, Neki objekti kasnoantičke sakralne arhitekture u okolini Mostara. U: Marović I. (ur.), *Dolina Neretve od prethistorije do ranog srednjeg vijeka*. Split: Hrvatsko arheološko društvo, 257-260.
4. Anđelić, T. 1981, Ostaci kasnoantičke sakralne arhitekture u Vinjanima kod Posušja, *Hercegovina. Časopis za kulturno i historijsko naslijeđe*, 1, Mostar, 27-39.
5. Anđelić, T. 1997, Starokršćanska (kasnoantička) bazilika u Cimu kod Mostara, *Motrišta. Glasilo Matice hrvatske Mostar*, 1-2, Mostar, 59-63.
6. Anđelić, T. 1999, Izvještaj o revizijskom arheološkom iskopavanju starokršćanske bazilike u Mokrom kod Širokog Brijega, *Hercegovina. Godišnjak za kulturno i povijesno naslijeđe*, 4-5 (12-13), Mostar, 241-243.
7. Atanacković-Salčić, V. 1997, Nove ranokršćanske crkve na području Mostara, *Hercegovina. Godišnjak za kulturno i povijesno naslijeđe*, 3 (11), Mostar, 23-30.
8. Basler, Đ. 1958, Bazilike na Mogorjelu, *Naše starine*, V, Sarajevo, 45-62.
9. Basler, Đ. 1972, *Arhitektura kasnoantičkog doba u Bosni i Hercegovini*, Sarajevo: Veselin Masleša.
10. Busuladžić, A. 2006, Zbirka antičkih svjetiljki iz Mogorjela, *Vjesnik Arheološkog muzeja u Zagrebu*, XXXIX, Zagreb, 187-200.
11. Busuladžić, A. 2008. (2009.), Zbirka fibula iz Mogorjela, *Opuscula arhaeologica*, 32, Zagreb, 21-54.
12. Čremošnik, I. 1954, Izvještaj o iskopavanjima na Crkvini u Lisičićima kod Kojnica, *Glasnik Zemaljskog muzeja*, n. s., A., IX, Sarajevo, 221-226.
13. Čuljak, N. / Tomas, T. 2013, Terenska istraživanja Odjela za arheologiju Filozofskog fakulteta u Mostaru, *Hum, časopis Filozofskog fakulteta Sveučilišta u Mostaru*, 10, Mostar, 330-347.
14. Dyggve, E. / Veters, H. 1966, *Mogorjelo. Ein spätantiker Herrensitz im römischen Dalmatien*, Wien – Graz – Köln: In Kommission bei Hermann Böhlaus Nachf.

15. *Glasnik Zemaljskog muzeja u Bosni i Hercegovini*, I, Sarajevo, 1889., str. 1-5.
16. Glavaš, T. 1985/1986, Starokršćanska bazilika u Barama kod Konjica, *Glasnik Zemaljskog muzeja*, n. s., A., 40-41, Sarajevo, 113-128.
17. Glavaš, T. 1998, Arheološko nalazište Šamatorje u Gorici, *Motrišta. Glasilo Matice hrvatske Mostar*, 7, Mostar, 68-73.
18. Glavaš, T. 1999, Arheološko nalazište Mokro kod Širokog Brijega, *Motrišta. Glasilo Matice hrvatske Mostar*, 12, Mostar, 22-27.
19. Glavaš, T. 2006, Sakralne građevine u širokobriješkom kraju od ranog kršćanstva do kraja srednjega vijeka (IV-XV. st.). U: Čolak I. (ur.), *Znanstveno-stručni skup Sto godina nove crkve na Širokom Brijegu: 1905.-2005.* Široki Brijeg: Franjevački samostan Široki Brijeg, 23-47.
20. Imamović, E. 1983, Počeci kršćanstva na tlu Bosne i Hercegovine u svjetlu pisanih izvora i arheoloških spomenika, *Tribunia*, 7, Trebinje, 37-58.
21. Marijanović, I. 1990, Prilog problemu datiranja nekih starokršćanskih crkava u Bosni i Hercegovini, *Glasnik Zemaljskog muzeja*, n. s., A., 45, Sarajevo, 109-136.
22. Miletić, N. 1962, Izvještaj o zaštitnom iskopavanju u Potocima kod Mostara, *Glasnik Zemaljskog muzeja*, n. s., A., XVII, Sarajevo, 153-157.
23. Nikić, A. 1985, Muzej Franjevačkog samostana Humac (1884-1984). U: Zelenika A. (ur.), *100 godina Muzeja na Humcu (1884-1984)*. Ljubuški: SIZ općine Ljubuški, 7-15.
24. Oreč, P. 1982, Ranokršćanska dvojna crkva u Gracu, *Glasnik Zemaljskog muzeja*, n. s., A., 37, Sarajevo, 55-85.
25. Paškvalin, V. 1970, Prilog datiranju ranokršćanskih bazilika Bosne i Hercegovine. U: Mirosavljević, V. i dr. (ur.), *Adriatica praehistorica et antiqua, Zbornik radova posvećen Grgi Novaku*. Zagreb: Arheološki institut Filozofskog fakulteta, 667-687.
26. Paškvalin, V. 1986, Crkvine, Vranjevo Selo – rimsko naselje, *Arheološki pregled*, 26, Ljubljana, 88-89.
27. Paškvalin, V. 2003, *Kršćanstvo kasne antike u zaleđu Salone i Narone. Arheološka istraživanja kasnoantičkog kršćanstva u Bosni i Hercegovini*. Sarajevo: Vrhbosanska katolička teologija.
28. Paškvalin, V. 2003, Arheološki nalazi iz Mogorjela kod Čapljinje. U: Marin E. (ur.), *Arheološka istraživanja u Naroni i dolini Neretve, Znanstveni skup Metković, 6.-9. listopada 2001.* Zagreb – Metković – Split: Hrvatsko arheološko društvo – Arheološki muzej Split, 253-266.

29. Patsch, K. 1906, Arheološko-epigrafska istraživanja povijesti rimske provincije Dalmacije, *Glasnik Zemaljskog muzeja*, XVIII, Sarajevo, 151-181.
30. Patsch, K. 1912, *Bosna i Hercegovina u rimsko doba*, Sarajevo: J. Studnička.
31. Patsch, K. 1914, Zbirke rimskih i grčkih starina u bos.-herc. zemaljskom muzeju, *Glasnik Zemaljskog muzeja*, XVI, Sarajevo, 141-220.
32. Rašić, M. / Vujević, D. 2017, Revizijska istraživanja 'oratorija' na Šipkovoju glavici u Docima kod Vitine. U: Fabijanić T. i dr. (ur.), *Zbornik radova/ Znanstveni simpozij "Kulturno povijesna baština općine Ljubuški"*. Ljubuški: Općina Ljubuški – Franjevački samostan sv. Ante na Humcu, 167-187.
33. Rašić, M. / Baraka Perica, J. 2018, Starokršćanski kompleks u Docima kod Vitine: rezultati revizijskih arheoloških istraživanja, *Prilozi Instituta za arheologiju u Zagrebu*, 35, Zagreb, 219-238.
34. Ribarević-Nikolić, I. 1994, Kronološki pregled dosadanih istraživanja starokršćanske arhitekture u Hercegovini, *Mostariensia*, 1, Mostar, 115-121.
35. Sergejevski, D. 1935, Iz rimske arheologije, *Glasnik Zemaljskog muzeja*, XLVII, Sarajevo, 17-22.
36. Sergejevski, D. 1954, Staro-hrišćanska bazilika u Klobuku, *Glasnik Zemaljskog muzeja*, n. s., A., IX, Sarajevo, 189-210.
37. Sergejevski, D. 1959, Bazilika u Nerezima i Docu, *Glasnik Zemaljskog muzeja*, n. s. A., XIV, Sarajevo, 163-173.
38. Sergejevski, D. 1960-1961, Bazilika u Mokrom, *Glasnik Zemaljskog muzeja*, n. s. A., XV-XVI, Sarajevo 211-228.
39. Truhelka, Ć. 1892, Prilozi rimskoj arheologiji Bosne i Hercegovine, *Glasnik Zemaljskog muzeja*, IV, Sarajevo, 340-365.
40. Truhelka, Ć. 1893, Rimske iskopine u Vitini, *Glasnik Zemaljskog muzeja*, V, Sarajevo, 673-678.
41. Truhelka, Ć. 1914, Osvrt na sredovječne kulturne spomenike Bosne. Vođa kroz sredovječnu zbirku zemaljskog muzeja, *Glasnik Zemaljskog muzeja*, XXVI, Sarajevo, 221-252.
42. Truhelka, Ć. 2008, *Starokršćanska arheologija*, Pretisak originalnog izdanja iz 1931., Zagreb: Fortuna d.o.o.

43. Vasilj, S. 2003, Lokalitet *Crkvina* u Hutovu kod Neuma. U: Marin E. (ur.), *Arheološka istraživanja u Naroni i dolini Neretve*. Zagreb – Metković – Split: Hrvatsko arheološko društvo – Arheološki muzej Split, 369-374.
44. Vasilj, S. 2011, Arheologija i arheološka istraživanja u Bosni i Hercegovini u vrijeme austrougarske uprave. U: Šehić Z. (ur.), *Međunarodna konferencija Bosna i Hercegovina u okviru Austro-Ugarske 1878-1918*. Sarajevo: Filozofski fakultet, 517- 536.
45. Vasilj, S. 2016, Tragovima arheologa i njihova istraživanja prostora Hercegovine. U: Zahirović Š. (ur.), *Naučni skup Hercegovački naučnici/znanstvenici i tradicija istraživanja u Hercegovini*. Mostar: Federalno ministarstvo obrazovanja i nauke/znanosti, 113-128.
46. Vežić, P. 2011, Dalmatinski trikonhos, *Ars Adriatica*, 1, Zadar, 27-66.
47. Zelenika, A. 1959, Ugroženi kasnoantički sarkofag u Vinjanima kod Posušja, *Naše starine*, VI, Sarajevo, 251-252.
48. Zelenika, A. 1982, Problem zaštite i prenosa stećaka u Hercegovini, *Hercegovina. Časopis za kulturno i historijsko nasljeđe*, 2, Mostar, 125-149.
49. Zelenika, A. 1997, Otkriće ranokršćanske bazilike i srednjovjekovne nekropole sa stećcima u Sutini kod Mostara, *Motrišta. Glasilo Matice hrvatske Mostar*, 1-2, Mostar, 64-67.
50. <https://www.hercegovina.info/vijesti/bih/nova-faza-istrazivanja-ko-je-li-jos-tajne-krije-gradac/197751/> (4. 10. 2021.)

Ana Zadro

*Un aperçu des fouilles archéologiques des sites paléochrétiens
dans la région d'Herzégovine*

Sommaire

Dans la région d'Herzégovine (comtés d'Herzégovine-Neretva et d'Herzégovine occidentale), plus d'une vingtaine de sites paléochrétiens sont connus à ce jour, et qui ont fait l'objet de recherches archéologiques depuis plus de cent ans, mais malheureusement encore insuffisants pour résoudre de nombreux problèmes. L'article donne un aperçu de cette recherche, et fournit ainsi une vue d'ensemble et le développement de l'archéologie chrétienne primitive en tant que telle. L'attention est également portée sur les publications les plus importantes qui sont le résultat des recherches mentionnées ou de leur synthèse et sont indispensables pour l'étude du christianisme primitif dans notre région.

A savoir, les débuts de l'archéologie sont liés aux franciscains du monastère de Humac et à leur volonté de préserver les monuments anciens. Passage sous le règne de la monarchie austro-hongroise et fondation de la Société des musées en 1886 la première recherche sur le terrain a commencé. Une grande contribution au développement de l'archéologie a été apportée par: Karl Patsch, le premier chercheur de Mogorjelo, mais aussi de nombreux autres sites. Ensuite, Franjo Fiala, Vaclav Radimsky et Ćiro Truhelka, qui ont grandement contribué au développement de l'archéologie paléochrétienne. La période la plus fructueuse pour l'archéologie est à partir de 1950 jusqu'à la dernière guerre (1991-1995). Dans la seconde moitié du 20e siècle, un nombre important d'églises chrétiennes primitives ont été détectées et étudiées en Herzégovine, tandis que des matériaux archéologiques trouvés sur certains sites indiquent leur existence. Il faut bien sûr citer les chefs de ces recherches, à qui cet article, ainsi que leurs plus proches collaborateurs, souhaitent une nouvelle fois rendre hommage pour leur immense contribution au développement de cette discipline scientifique. Ce sont les déjà mentionnés Ćiro Truhelka, puis Dimitrije Sergejevski, Đuro Basler, Marko Vego, Irma Čremošnik, Nada Miletić, Tomislav Anđelić, Vukosava Atanacković-Salčić, Petar Oreč, Veljko Paškvalin, Tihomir Glavaš, Snježana Vasilj.

Après la guerre et grâce aux professeurs et étudiants de l'Étude d'archéologie de la Faculté de philosophie de l'Université de Mostar, la recherche archéologique en

Herzégovine a repris vie, ce qui a donné lieu à d'importantes découvertes à travers divers projets. Il convient certainement de mentionner la recherche à Rivine près de Stolac, ainsi que la recherche revue de deux sites paléochrétiens à Vitina. Ceci, ainsi que d'autres recherches menées, est juste la preuve que la terre stérile d'Herzégovine cache un grand trésor archéologique qui n'a pas encore été exploré.